

УДК 159.9:351.74

Луценко Олена Володимирівна

здобувач кафедри управління та роботи з персоналом

Національна академія внутрішніх справ, м. Київ

olenzial@ua.fm

ДІАЛОГІЧНІ ФОРМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У РОЗВИТКУ МОТИВІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ

Анотація. У статті розглянуто провідні шляхи оптимізації навчального процесу у вищих навчальних закладах системи МВС України. Запропоновані шляхи застосування в практиці правоохоронної освіти методів і засобів учбової діяльності курсантів за допомогою новітніх дидактичних форм і методів. Наведено аналіз сучасної практики застосування інноваційних форм професійної освіти у вищих навчальних закладах МВС України.

Ключові слова: професійне навчання; мотивація до навчання; діалогічні форми навчання; навчальна взаємодія.

Актуальність роботи. У вітчизняній психолого-педагогічній науці мотивація є однією з фундаментальних проблем. Складність і багатогранність проблеми мотивації обумовлює чисельність підходів до розуміння її сутності, природи, структури, а також до методів її вивчення.

В умовах сьогодення у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів системи МВС України надається суттєва перевага вузько спрямованому професійному дискурсу відомчої освіти. За умов нагальної потреби держави у фахівцях правоохоронної справи питанням дидактичного вдосконалення процесу професійного навчання у вищих системах МВС України, на жаль, приділяється замало уваги.

Провідним шляхом підвищення ефективності навчання курсантів у вищих навчальних закладах МВС ми вбачаємо розвиток мотивів учбової діяльності. Це обумовлює актуальність обраної теми.

Мета роботи. Вивчення можливості застосування у практиці відомчої правоохоронної освіти методів і засобів розвитку мотивів учбової діяльності курсантів за допомогою діалогічних форм навчальної взаємодії.

Завдання роботи:

1. Розробити алгоритми розвитку мотивованого ставлення курсантів до фахових і загальноосвітніх навчальних дисциплін.

2. Обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування оптимальної структури мотивів навчальної діяльності курсантів.

Ставлення до навчання, яке усвідомлюється в контексті широких соціальних потреб і спонукань людини, робить навчання не просто потрібним, але до певної міри й привабливим. Однак, якщо в процесі навчання ця установка не буде підкріплена іншими мотивуючими факторами, вона не забезпечить максимального ефекту, оскільки навчальна діяльність не може довго мотивуватися одним лише почуттям соціального обов'язку [3].

Суттєву роль у мотивації навчальної діяльності курсантів відіграють мотиви самоствердження і професійного вдосконалення. Мотив самоствердження пов'язаний з потребою у самоповазі, яка може бути реалізована через досягнення в навчальній діяльності. Професійний мотив визначається усвідомленням курсантами значення навчання для оволодіння майбутньою професійною діяльністю. Відсутність безпосереднього інтересу до навчання може компенсуватись усвідомленням його значення для оволодіння бажаною професією. Крім того, за відсутності пізнавального інтересу може існувати прагнення до зовнішніх атрибутів, які забезпечує висока успішність. Загальновизнаним є положення, що зовнішня мотивація ґрунтується перш за все на винагородах, заохоченнях, покараннях або інших видах зовнішньої стимуляції, які ініціюють і спрямовують навчальну діяльність [1].

Слід звернути увагу на те, що група зовнішніх мотивів змістовно неоднорідна. Серед них можна виділити принаймні два якісно відмінних різновиди. Одні надають навчальній діяльності смислу досягнення важливих, бажаних для курсанта цілей, наділяють її певною часткою своєї «важливості», інші (страх перед покараннями, негативними оцінками, доганами і т.п.) надають навчанню смислу уникнення певних неприємностей, покарань, санкцій. Перші умовно називають «позитивними», другі – «негативними» мотивами навчальної діяльності. Під негативними мотивами навчання розуміють спонукання, в основі яких лежить страх перед різного роду

покараннями, санкціями. Це мотиви, які спонукають особистість уникати певних ситуацій, а не досягати бажаних цілей.

До внутрішніх мотивів навчальної діяльності ми зарахували спонукання, які ґрунтуються на задоволенні від процесу та безпосередніх результатів пізнавальної діяльності. Внутрішня мотивація характеризується станом радості, задоволення від самого процесу навчально-пізнавальної діяльності. Внутрішні мотиви на відміну від зовнішніх ніколи не існують до і поза самою діяльністю. Вони завжди виникають в навчальній діяльності, якщо остання викликає позитивні емоційні переживання. До цього типу мотивів належать: прагнення до компетентності, задоволення від засвоєння нових знань та умінь, прагнення випробувати себе, свої можливості, бажання розвинути свої здібності, прагнення пізнавати нове.

Курсантам пропонувалося за п'ятибальною шкалою оцінити, в якій мірі кожен з перерахованих в анкеті мотивів спонукає їх навчальну діяльність.

Для діагностування ставлення курсантів до різних навчальних дисциплін використовувався модифікований нами варіант техніки репертуарних решіток (Реп-тест) Дж. Келлі, зокрема така його різновидність як оціночна решітка.

Оскільки нас цікавили ставлення, які лежать в основі мотивації та саморегуляції навчальної діяльності курсантів, то елементами репертуарної решітки були вибрані наступні навчальні предмети: тактика внутрішніх військ, інженерно-технічні засоби охорони, вогнева підготовка, стройова підготовка), фізична підготовка, іноземна мова, українська та світова культура, практична психологія. Перераховані навчальні дисципліни досить повно репрезентують основні загальноосвітні та спеціальні предмети, що вивчаються курсантами.

Курсантам пропонувалося оцінити перераховані навчальні предмети за наступними конструктами: «цікавий – нецікавий», «важкий – легкий», «не потрібний для майбутньої професії – важливий для майбутньої професії», «погано знаю – гарно знаю», «не важливий для мене – важливий для мене», «сприймається спокійно – викликає страх, занепокоєння», «цікаво викладається – нецікаво викладається», «невимогливий викладач – вимогливий викладач», «інформативний – мало інформативний», «оцінка з даного предмета має для мене велике значення –

не має для мене значення», «не дає можливості проявити себе, свої здібності – дає можливість проявити свої здібності», «подобається викладач – не подобається викладач», «нічого не дає для самовдосконалення – сприяє самовдосконаленню».

Використання в Реп-тесті єдиного для всіх респондентів набору конструктивів дозволяє здійснювати порівняння оціночних решіток, заповнених різними курсантами, і таким чином визначати між індивідуальні відмінності в мотивах навчальної діяльності, у ставленні до різних навчальних предметів.

Структура мотивів навчальної діяльності курсантів досліджувалась в Національній академії внутрішніх справ. В анкетуванні брали участь 384 курсанти 1-4 курсів.

У дослідженні мотиваційної сфери курсантів важливе значення має виявлення її структури – переліку і співвідношення мотивів, що відіграють провідну і підпорядковану роль в ієрархії мотивів [2]. Ступінь ієрархізованості діяльностей, їх мотивів є важливою характеристикою особистості. Внутрішні співвідношення головних мотиваційних ліній у сукупності діяльностей людини створюють загальний «мотиваційний профіль» особистості.

Слід зазначити, що мотивація навчальної діяльності – складний процес, пов'язаний із задоволенням цілого ряду потреб, які особистість намагається реалізувати в конкретних формах діяльності. Поєднання різних потреб визначає мотиваційну спрямованість особистості в навчальній діяльності, її пізнавальну активність, наполегливість і старанність.

Вивчення початкового рівня мотивації курсантів є важливою передумовою ефективною організації навчальної діяльності. Воно дає можливість конкретизувати і емпірично обґрунтувати основні завдання цілеспрямованого формування мотивів навчальної діяльності курсантів, а також допомагає визначити оптимальні форми і методи навчання курсантів. Крім початкового рівня мотивації нас цікавила динаміка мотивів протягом усього періоду навчання в академії. З цією метою ми провели порівняльний аналіз мотивів навчальної діяльності курсантів різних курсів.

У процесі аналізу результатів анкетування курсантів використовувались різноманітні процедури математичної обробки даних (визначення середнього

арифметичного, стандартного відхилення, коефіцієнта парної кореляції Пірсона, t-критерій Стьюдента, факторний і кластерний аналіз). Первинна обробка результатів полягала в побудові матриці оцінок і підрахунку суми балів по кожному мотиву. На основі побудованих матриць оцінювались рангові місця мотивів. З цією метою для кожного мотиву підраховувався сумарний оціночний бал. На основі індивідуальних оцінок визначався середній ранг кожного мотиву в цілому по групі курсантів.

Результати обробки даних засвідчили, що провідними мотивами навчальної діяльності першокурсників є: прагматичний мотив, професійний, пізнавальний і мотив самовдосконалення. Значну роль у мотивації їх навчальної діяльності відіграють також почуття власної гідності та обов'язку. Привертає увагу порівняно незначна роль такого мотиву як вимоги викладачів. Найменш дієвим у першокурсників є мотив уникнення неприємностей (покарань, дорікань з боку викладачів).

Найбільш дієвими у курсантів 2 курсу є прагматичний мотив і мотив самовдосконалення. Досить сильними є також пізнавальний мотив, почуття власної гідності та мотив професійного зростання. У другокурсників, як і в курсантів 1 курсу, найменш дієвим є мотив уникнення неприємностей. Водночас у них дещо послаблюється мотивація самоутвердження.

У курсантів 3 курсу ієрархія мотивів навчальної діяльності зазнає певних змін. Домінуючу роль тут відіграють мотиви: самовдосконалення, професійний, пізнавальний, мотив уникнення неприємностей, прагматичний мотив і почуття власної гідності. Привертає увагу досить відчутне посилення у третьокурсників негативної мотивації (мотив уникнення неприємностей). Загалом структура мотивації навчання у третьокурсників стає більш диференційованою. Найменш значущим в ієрархії мотивів навчання слухачів третього курсу виявився мотив самоутвердження.

Провідну роль в мотивації навчальної діяльності курсантів 4 курсу відіграють: пізнавальний мотив, мотив самовдосконалення, прагматичний, професійний, почуття власної гідності та інтерес до знань. Порівняно невисокий ранг в ієрархії мотивів посідає почуття обов'язку і мотив самоутвердження. Найменш значущим

мотивом навчальної діяльності для випускників є вимоги викладачів.

Порівняльний аналіз структурної організації мотивів навчальної діяльності курсантів 1-4 курсів дозволяє виділити наступні тенденції у розвитку їх мотивації:

- першокурсники порівняно з курсантами інших курсів більш високо оцінюють дієвість практично всіх мотивів навчальної діяльності, що, очевидно, свідчить про вищий рівень їх навчально-пізнавальної активності;

- починаючи з 1 до 3 курсу, спостерігається поступове зниження дієвості позитивних мотивів навчальної діяльності (професійний мотив, мотив самоствердження, прагматичний мотив, почуття обов'язку, пізнавальний мотив, мотив самовдосконалення), тільки на 4 курсі їх роль знову зростає;

- у процесі професійної підготовки поступово зростає вираженість негативної мотивації навчання курсантів.

Для уточнення змістовної структури мотиваційної сфери курсантів нами був проведений кореляційний аналіз, який дозволив визначити внутрішні взаємозв'язки між мотивами навчальної діяльності. З цією метою використовувався коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

За отриманими кількісними результатами професійний мотив на статистично значущому рівні корелює з такими мотивами, як розуміння значення навчання для майбутнього життя ($r=0,48$), почуття обов'язку ($0,41$), бажання розвинути свої здібності ($r=0,40$), усвідомлення значення навчання для майбутнього життя ($r=0,48$), задоволення від засвоєння нових знань та умінь ($r=0,49$), пізнавальний інтерес ($r=0,39$). Змістовне узагальнення дозволяє об'єднати дані мотиви в групу пізнавально-професійних.

Прагнення самоствердитись серед товаришів на статистично достовірному рівні корелює з бажанням отримувати високі оцінки ($r=0,40$), заслужити авторитет серед викладачів ($r=0,49$), небажанням виглядати гіршим за інших ($r=0,45$), прагненням уникати негативних оцінок ($r=0,30$). Очевидно, що всі ці мотиви так чи інакше стосуються потреби у визнанні, повазі, що дозволяє об'єднати їх у відповідну групу мотивів зовнішнього визнання.

Почуття власної гідності тісно пов'язане з такими мотивами, як прагнення

випробувати себе, свої здібності ($r=0,30$) та бажання продемонструвати свої можливості ($r=0,32$). Хоча дані мотиви дуже подібні за своїм змістом до попередніх, між ними існує суттєва відмінність: вони характеризують не стільки потребу у зовнішньому визнанні, скільки прагнення особистості до самоприйняття, самоствердження у своїх власних очах. Дещо умовно їх можна зарахувати до групи мотивів самоствердження, самореалізації.

Бажання уникати неприємностей, покарань і дорікань з боку викладачів на значущому рівні корелює з таким мотивом навчальної діяльності як вимоги викладачів ($r=0,39$). Дані мотиви характеризують зовнішній негативний аспект мотивації навчальної діяльності (мотивація уникнення неприємностей).

Отже, кореляційний аналіз дозволяє виділити чотири групи схожих за змістом мотивів навчальної діяльності курсантів: пізнавально-професійні, мотиви визнання (утвердження себе в очах оточуючих), мотиви самоствердження і мотиви уникнення неприємностей. Коректність такої диференціації мотивів підтверджується результатами кластерного аналізу, який дозволяє поділити загальну сукупність мотивів на групи (кластери) однорідних, "схожих" мотивів навчальної діяльності. Використовувався агломеративний метод кластеризації, при якому на кожному наступному кроці відбувається об'єднання двох найбільш близьких кластерів в один.

У перший великий кластер увійшли такі мотиви, як бажання стати високопрофесійним спеціалістом, прагнення розвивати свої здібності (самовдосконалення), пізнавальна потреба і розуміння значення навчання для майбутнього життя. Як бачимо, в даний кластер увійшли мотиви, які ми раніше на основі кореляційного аналізу об'єднали в групу пізнавально-професійних.

Другий кластер представлений мотивами: почуття власної гідності, прагнення пізнавати нове, небажання отримувати негативні оцінки і прагнення бути не гіршим від інших. У цю групу мотивів, яка загалом характеризує потребу особистості в самоствердженні, дещо не вписується прагнення пізнавати нове. Всі інші мотиви, крім цього, відображають прагнення курсанта підтвердити власну цінність, значущість у своїх очах.

Мотиви, об'єднані в третій кластер, на перший погляд змістовно однорідні з мотивами попереднього кластеру: бажання утвердитись серед товаришів, прагнення випробувати себе, свої можливості, виявити власні здібності, прагнення отримувати високі оцінки, заслужити авторитет серед викладачів. Дійсно, ці мотиви теж характеризують загальне прагнення особистості до утвердження свого «Я». Проте в одному відношенні вони суттєво відрізняються від попередніх: на відміну від мотивів самоствердження такі мотиви відображають не стільки потребу індивіда в підтвердженні своєї цінності у власних очах, скільки прагнення бути визнаним оточуючими.

Четвертий кластер представлений мотивами: вимоги викладачів, прагнення уникати неприємностей, покарань і дорікань з боку викладачів і почуття обов'язку. Очевидно, що дані мотиви характеризують зовнішній або внутрішній примус до навчальної діяльності, яка виконується заради уникнення певних неприємностей або реалізації суб'єктивно небажаних але соціально необхідних завдань. Даний кластер загалом репрезентує четверту групу мотивів, виділену шляхом кореляційного аналізу – мотиви уникнення неприємностей.

Виділені нами групи мотивів у загальних рисах співпадають з типологією мотивів В.Г. Панка [2]. Мотиваційна структура навчальної діяльності, за В.Г. Панком, складається з чотирьох компонентів: 1) мотиваційної орієнтації на процес навчальної діяльності, 2) орієнтації на результати навчальної діяльності, 3) орієнтації на зовнішню оцінку навчальної діяльності, 4) орієнтації на «уникнення неприємностей» в навчальній діяльності. Третя і четверта з названих мотиваційних орієнтацій цілком співпадають з виділеними у нашому дослідженні двома типами мотивів: мотивами зовнішнього визнання і мотивами уникнення неприємностей. Стосовно перших двох орієнтацій отримані нами результати дозволяють стверджувати, що у курсантів відсутня чітка диференціація мотивів навчання на процесуальні і результативні. Для більшості з них характерним є цілісне, синкретичне ставлення до навчальної діяльності, у якому процесуальні і результативні аспекти потають у нерозривному зв'язку. Водночас, кластерний і кореляційний аналіз засвідчує, що курсанти схильні розрізняти мотиви навчання за

іншим параметром – зовнішньою чи внутрішньою локалізацією джерела підкріплення потреби у самоствердженні.

Висновки. Контент-аналіз результатів дослідження дозволив нам виділити декілька типових варіантів структурної організації мотивів, які по-різному проявляються в навчальній діяльності курсантів. Враховуючи інтенсивність та співвідношення внутрішніх і зовнішніх мотивів навчальної діяльності, можна виділити наступні типи курсантів.

1. Курсанти з слабо вираженими внутрішніми і зовнішніми мотивами навчальної діяльності.

2. Курсанти, які характеризуються високим рівнем розвитку зовнішніх позитивних мотивів і недостатньо сформованою внутрішньою мотивацією навчальної діяльності.

3. Курсанти з високим рівнем сформованості внутрішніх мотивів і слабо вираженою зовнішньою мотивацією навчальної діяльності.

4. Курсанти, які відрізняються високим рівнем розвитку як внутрішніх, так і зовнішніх позитивних мотивів навчальної діяльності.

Таким чином, нам вдалося дійти висновку, що розглянуті типи структурної організації мотивів суттєво впливають на ефективність професійного становлення курсантів, що дозволяє використовувати їх в якості показників сформованості мотивації навчальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации поведения детей и подростков. – М., 1972. – С. 41-42.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Ростов н/Д.: Изд-во Феникс, 1997. – 480 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность. – Спб.: Евразия, 1999. – 479с.
4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы: Пер. с англ. / Под общ. ред. Г.А. Балла и др. – М.: Смысл, 1999. – 425с.

Рецензент

Кривуша В.І.- к. пед. н., доцент

Стаття надійшла до редакції 06.05.2015

ДИАЛОГИЧЕСКИЕ ФОРМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В РАЗВИТИИ МОТИВОВ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КУРСАНТОВ

Луценко Елена Владимировна

соискатель кафедры управления и работы с персоналом
Национальная академия внутренних дел, г. Киев
olenzial@ua.fm

Аннотация. В статье рассмотрены основные пути оптимизации учебного процесса в высших учебных заведениях системы МВД Украины. Предложены пути применения в практике правоохранительной образования методов и средств учебной деятельности курсантов с помощью современных дидактических форм и методов. Приведен анализ современной практики применения инновационных форм профессионального образования в высших учебных заведениях МВД Украины.

Ключевые слова: профессиональное обучение; мотивация к обучению; диалогические формы обучения; учебная взаимодействие.

DIALOGUE FORM OF PEDAGOGICAL INTERACTION IN DEVELOPMENT OF MOTIVES OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF CADETS

Olena V. Lutsenko

the department of management and personnel work
National Academy of Internal Affairs, Kyiv
olenzial@ua.fm

Abstract. In the article pathways of optimizing the learning process in higher educational institutions of the MIA of Ukraine are examined. The ways used in the practice of law enforcement education methods and means of learning students with the latest teaching forms and methods are exposed. An analysis of the current practice of innovative forms of vocational training in higher educational establishments of Ukraine is shown.

Keywords: vocational training; motivation for learning dialogical forms of teaching; learning interaction.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bozovich L.I. The problem of child's development motivational sphere // *Izuchenie motivatsii povedeniya deteyi podrostkov* . - M., 1972. - p. 41-42. (in Russian)
2. Zymnyaya I.A. *Pedagogical psychology*. - Rostov n / D .:Izd-vo Feniks, 1997. - 480p. (in Russian)
3. Maslou A. *Motivation and personality*. - Spb .: Evraziya, 1999. – 479p. (in Russian) Maslou A. *New turn of people's nature: Per. s angl. / Pod obsch.red. G.A.Balla - M .: Smyisl, 1999. – 425p. (in Russian)*